

ڈاکٹر فوزیہ فیاض

اسٹنٹ پروفیسر اسلامک اسٹڈیز

یونیورسٹی آف سیالکوٹ

ڈاکٹر مشتاق عادل

صدر شعبہ اُردو

یونیورسٹی آف سیالکوٹ

سورة الحجرات دے موضوعات دا علمی ویرا شریف کنجاہی دے ”ترجمہ قرآن“ دی روشنی وچ

(A Scholarly Account of the Topics of Surah Al-Hujurat in the Light of Sharif Kunjahi's "Tarjuma Quran" (Translation of the Quran))

Abstract:

Sharif Kunjahi was a well-known poet, critic, linguist and translator. He was a great scholar of Punjabi, Urdu and Persian language. Besides his literary works, his translations are considered exceptional due to their easy comprehension and linguistic characteristics. His Punjabi translation of the Holy Quran is exemplary for its pure Punjabi vocabulary, literary qualities and poetic approach. He has very successfully transferred the contents of Surah Al-Hujurat into the Punjabi language. These contents include respect for the Holy Prophet Hazrat Muhammad (PBUH), verification of news, promotion of peace, brotherhood and refrain from the social evils of suspicion and backbiting. In this research paper, these aspects of Surah Al-Hujurat have been discussed with reference to Sharif Kunjahi's translation in Punjabi language.

Keywords: Surah Al-Hujurat, Punjabi Translation, Holy Quran, Sharif Kunjahi.

جناب شریف کنجاہی ہوری ضلع گجرات دے اک قصبہ کنجاہ وچ 13 مئی 1911ء نوں جسے۔ اوہناں دے والد صاحب دا ناں غلام محی الدین سی تے اوہناں دے دادے دا ناں محمد امین سی، ایہہ دوویں اپنے ویلے دے مشہور شاعر سن۔ وڈکیاں وچ اک مولوی صالح سن اوہ اپنے لئی فقیر تخلص کر کے شاعری کر دے سن (۱) ایہدا مطلب ایہہ وے کہ شریف کنجاہی مڈوں ای شاعر نیں تے شاعری اوہناں دے لہو وچوں ای پنگری اے۔ شریف کنجاہی ہوراں نوں کسے تعارف دی لوڑ نہیں کیوں جے اوہناں اپنی ماں بولی دی خلوص نال خدمت کیتی، ایس لئی پنجابی ادب دا ناں لیندیاں ای شریف کنجاہی دا ناں وی زبان اتے آجاندا اے۔

1942-43ء دے لاگے اردو وچ نویں نظم نے چنگا زور پھڑ لیا سی۔ ایہناں وچ جیہڑے نویں پرانے شاعراں نویں نظم ول توجہ کیتی اوہ اک پاسے تے اپنے جذبیاں دے اظہار وچ ایس لحاظ نال کامیاب رہے پئی اوہناں دی گل اوس زمانے وچ اپنے پڑھن پڑھان والیاں تک اپڑ جاندی سی۔ شریف کنجاہی وی اوسے زبان، اوسے پود، ڈھب تے مزاج دے شاعر سن۔ شریف کنجاہی ہوری نہ صرف پنجابی بلکہ فارسی تے اردو زبان دے وی بہت وڈے شاعر سن۔ اوہناں شاعری پایں جیہڑی وی زبان وچ کیتی اوہناں دی شاعری وچ انسان دی سانجھ تے انسان دے نویں دھرم بارے بہت کج ملدا اے۔ اوہناں نوں علامہ اقبال دی شاعری نال وی بہت لگاؤ سی تے ایس پاروں اوہناں نے اقبال دے شعری مجموعیاں ”خطبات اقبال“ تے ”جاوید نامہ“ دا وی پنجابی وچ ترجمہ کیتا۔

شریف کنجاہی دیاں شعراں وچ انسان دی سانجھ بارے شاعری دی اک جھات ویکھی جا سکدی اے:

اب کسی شاخ پہ ہلتا نہیں پتا کوئی
دشت سے عمر ہوئی گذرا نہ جھوٹا کوئی
لب پہ فریاد نہ ہے آنکھ میں قطرہ کوئی
وادی شب میں نہیں ہمسفر اپنا کوئی
اک ہورتھاں آکھ دے نیں:

تیویاں دا ستر اے نہ ماواں دا ای بھرم کوئی
وکھرا ای کڈ لیا بندیاں نے دھرم اے

اکو جی سبھناں نے گھول پی لئی اے

سوچناں واں دنیا نوں کی وگ گئی اے

شریف کنجاہی سارے انساناں بارے اپنے وچار بڑی دردمندی نال بیان کردے نیں تے ایہہ گل اوہناں دی انسان دوستی دا ثبوت اے۔ اوہناں دے وچاراں دی جھات اوہناں دیاں مشہور پنجابی نظماں مولا خیر گزاریے، پھل کیوں کنڈے ہووے، امن لئی پینڈے، بول جوان، لہور لہور اے، واسگے پاروسیندے بجن دے ناں، اک خط، ڈونگے ویہن وچ دیکھی جاسکدی اے۔

شریف کنجاہی دے شعری پراگیاں وچ جگراتے (پنجابی-1985ء)، ستارہ سحری (اردو-1992ء)، سورج، سوچ اور سائے (اردو-1994ء)، لمحوں کا صحرا (اردو-1995ء)، اوڑک ہوندی لو (پنجابی-1995ء)، دودل (فارسی-1997ء) شامل نیں۔ اوہناں دے نثری پراگیاں وچ جھاتیاں-1996ء، مختصر پنجابی لغت-1981ء، شاہ دولہ دریائی؛ حیات و تعلیمات-1984ء، تاریخ گجرات، لفظوں کی عینک میں-2000ء، رگ وید: اک جھات، جپ جی: اک جھات، ساہواں دا ویزا-2005ء شامل نیں۔ شریف کنجاہی دے مختلف ترجمیاں وچ خطبات اقبال-1977ء، علم الاقتصاد-1977ء، جاوید نامہ-1977ء، نبی پاک دے خطبے-1988ء، گلشن راز قدیم و جدید، قرآن پاک دا ترجمہ-1996ء، پاکستانی ادب میں پنجابی ادب کی تاریخ شامل نیں۔ (2)

شریف کنجاہی اردو، پنجابی تے فارسی دا اک مان جوگ سرمایہ نیں۔ اوہناں خاص طور تے ماں بولی دی جیہڑی خدمت کیتی اوہدے پاروں ہن اوہناں دا ناں پنجابی ادب دے ہر حلقے وچ بڑے احترام تے عقیدت نال لتا جاوندا اے۔ شریف کنجاہی دی اپنی ماں بولی نال محبت دا اندازہ ایس گل توں وی لگایا جاسکدا اے کہ پنجابی ادب دے ہور میداناں وانگ اوہناں مذہب نال اپنی محبت دا اظہار وی پنجابی زبان وچ کیتا، اوہناں قرآن پاک دا ترجمہ پنجابی زبان وچ کیتا۔ ایس ترجمے وچ اوہناں دا عالمانہ وصف تکیا جاسکدا اے۔ پنجابی زبان تے ادب وچ شریف کنجاہی دا ایہہ ترجمہ قرآن پوری ملت اسلامیہ دی خدمت وی اے تے نالے پنجابی ادب دا قیمتی سرمایہ وی اے۔ ایس مقالے وچ اوہناں دے ایس ترجمہ قرآن دے حوالے نال سورۃ الحجرات دے موضوعات بارے گل کیتی جاوے گی۔

سورۃ الحجرات قرآن پاک دی 49 ویں مدنی سورۃ اے۔ ایہدے وچ 18 آیتاں نیں۔ ایہدا ناں ایہدی آیت نمبر 4 وچ آیا اے: إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ (3) ایہدے خاص

موضوعات وچ ایمان والیاں نوں اللہ تے اوہدے رسول ﷺ دا ادب سکھایا گیا اے، نال نال قومی تے نسلی فرقاں نوں مٹان لئی مسلماناں نوں مختلف معاشرتی احکام وی دے گئے نیں تاں بے اجتماع زندگی وچ امن پیدا ہو جاوے۔ ایس سورۃ دے حکم مختلف موقعیاں تے نازل ہوئے نیں جیہناں نوں مضمون دی مناسبت نال اک تھان تے اکٹھا کیتا گیا اے۔

سورۃ الحجرات دا سب توں اہم موضوع ایہہ دے جیہدے وچ اللہ تعالیٰ نے اپنے پیغمبرؐ دی خدمت وچ حاضری دے ادب دے تے ایہہ احکام رسول اللہؐ دی عزت تے مقام نوں وی واضح کردے نیں۔ ایہہ وی پتہ لگدا اے کہ اللہ دے نبی دی شان وچ بے ادبی کرن نال اعمال وی ضائع ہو جانداں نیں۔ سورۃ الحجرات دیاں ایہہ آیتاں تے شریف کجبا ہی ہوراں دا ترجمہ دیکھو:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ فَلِتَقُوا لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ (4)

”اے ایمان لیاے لوگو! اللہ تے رسولؐ اوس دے نہ اگے ودھ ودھ بولو، خوف خدا دل وچ رکھو، بے شک اللہ سنن والا تے جانن والا اے۔ اے ایمان لیاے لوگو! پیغمبرؐ دی واجوں اپچی واج نہ ہووے تہاڈی تے گل کردے نال اوس دے نہ اُچا بولو۔ جیوں اک دوجے نال تسی اوہ کردے ریہندے۔ انج تہاڈے عملاں نوں کنگی کھا جاسی ایہہ نہ سار تہانوں۔ جیہڑے لوکی اللہ دے پیغمبرؐ اگے ہولی بولن اوہناں دے دل اللہ نے چن لئے نیں تقوے لئی تے اوہناں واسطے معافی اے تے اجر

اے رجواں۔“ (5)

سورۃ الحجرات وچ مختلف معاشرتی حکم وی بیان کیتے گئے نیں جیہڑے ایس سورۃ دا اہم موضوع نیں۔ ایہناں حکماں بارے قرآن مجید وچ انج دس پائی گئی اے:

وَأِنْ طَائِفَتَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ
إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ
اللَّهِ فَإِنْ فَاتَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ ۝ (6)

”جے دو مومن ٹولے ڈاکو ڈانگ ہو جاؤں، اوہناں دا غصہ تھکھو، اوہ جے
سمجھو اک دوجے نال ودھیکی کردا اے تے مڑ سارے رل کے نبڑو۔
اوس نال جیہڑا وادھا کردا دسدا ہووے۔ جد تاں ایں اوہ امر اللہ دے من
دے دل نہ آوے۔ جے کرتے لگ جاوے آکھے اوہناں دے، غصہ
تھکھو، اوہ عدل تے انصاف کریندے ہوئے تے بے شک اللہ عدل کرن
والیاں نال راضی رہندا اے۔“ (7)

اک ہور تھاں اللہ فرماتا اے:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُرحَمُونَ ۝ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ
الظَّنِّ إِتْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ
أَنْ يَّأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ۝ (8)

”اے ایمان لیائے لوگو! چوکھے ظن کرن دی عادت پاؤ ناہیں۔ کچھ ظن
ہوون گناہیں داخل۔ انجے کھوتر کھاتر وی نہ چنگی ہوندی۔ کچھ کڈی اک
دوجے دے کیڑے کڈنے وی چنگے ناہیں۔ کس نوں وار کھاندا اے
اپنے موئے پرا دا جے ماس اوہ کھاوے۔“ (9)

سورۃ الحجرات وچ مومنوں دے ایمان دی ایہہ نشانی دی گئی اے کہ اوہ اپنے ایمان تے پکے
رہندے نیں۔ اللہ فرماتا اے:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصّٰدِقُونَ ۝ (10)
”مومن تے اوہ ہوندے جیہڑے اللہ تے ایمان لیائے نالے اوس

دے پیغمبر تے فیر کدی وی شک نہ کیتا۔ مالوں، جانوں راہ اللہ دی اندر

جہاد کیتا۔ تے ایہو لوکی نیں ڈھڈوں گل کرن والے۔“ (11)

ایس آیت وچ اللہ تعالیٰ نے کامل ایمان دی نشانی دسی تے نالے عرب دے بدواں دے جھوٹے ایمان بارے وی خبردار کیتا اے۔ عرب دے بدو کہندے سن کہ اوہناں ایمان لے آؤندا اے تے رب اوہناں نوں آکھیا کہ اجے تہاڈے دل نہ ماسہ مؤمن ہوئے۔ اجے تہاڈے ایمان وچ تہانوں شک اے۔ ایہہ بدو جھوٹھا ایمان لیا کے احسان چاہڑ دے سن، پیغمبرؐ اتے رب آکھیا کہ نہ احسان چاہڑن کہ اوہ اسلام لیائے نیں۔

سورة الحجرات وچ رب سوہنے نے مسلماناں نوں نبی پاکؐ دے ادب تے تعظیم کردے ہوئے اپنے ایماناں نوں کامل رکھن تے نالے معاشرے وچ محبت تے بھائی چارے نوں قائم رکھن دا سنہیا دتا اے۔ ایس دے نال کامل ایمان دیاں نشانیاں وی دسیاں نیں۔ رسول ﷺ دے ادب تے مسلماناں دی سانجھ بارے ایہہ سورة اپنے اندر ڈونکھے تے کھرے مطلب رکھدی اے۔ شریف کجباہی ہوراں دے ترجمے دے عالمانہ وصف پاروں ایس سورة دے احکام نوں سمجھن وچ مدد ملدی اے، لوڑ ایس گل دی اے کہ پنجابی ادب دے ایس قیمتی تے علمی سرمائے اتے تحقیقی کم کر کے ایس نوں ہور فائدہ مند بنایا جاوے۔

شریف کجباہی نے قرآن دیاں آیتاں نوں نثری جملیاں وچ پرو کے ایہدے ترجمے نوں سولہ سنگھار لا دتے نیں۔ اوہناں دے قرآن دا پنجابی ترجمہ ”القرآن الکریم“ نہ صرف پنجابی ادب دا بڑا قیمتی سرمایہ اے بلکہ ایہدے وچ اوہناں ملت اسلامیہ دی سانجھ دی وی کوشش کیتی اے۔ اوہناں قرآن دے پنجابی ترجمہ وچ ایہدے اصل مطلب نال جڑے رہن دی کوشش کیتی اے، ایس ترجمے پاروں اوہناں عالمانہ وسیب دی نینہہ وی رکھی اے۔

☆ شریف کجباہی ہوراں دے ترجمہ قرآن نوں پڑھن والیاں لئی ہور مفید بنایا جاسکدا اے۔ ترجمے اتے فہرست سازی کرن دی لوڑ اے۔ تاں جے تحقیق کرن والیاں واسطے آسانی ہووے۔ سورتاں دے شروع وچ تعارف تے شان نزول نالے سورة دے مضامین دا خلاصہ شامل کرنا چاہیدا اے۔ ایس ترجمے دے وسیب بارے ایم۔ فل تے پی۔ ایچ۔ ڈی دے مقالے لکھوائے جاسکدے نیں تاں جے شریف کجباہی ہوراں دے کم وچ لکیاں خوبیاں

پنگر سکں۔ ایس پنجابی ترجمے اتے تحقیقی تے علمی ویروے دی لوڑ اے تاں جے ایہہ ترجمہ پنجابی ادب دے طالب علماں لئی حوالے دے کم وی آ سکے۔ سورۃ الحجرات دے مضموناں نوں علمی سطح تے عام کیتا جانا چاہیدا اے تاں جے معاشرے وچ امن پیدا ہووے نالے طالب علم تے عام لوک پیغمبر اسلام ﷺ دی شان، مقام تے مرتبہ دے جانو ہو کے دوجیاں تک ایس نوں اُپڑا سکں۔

حوالے

- 1- انتظار حسین، ملاقاتیں، (لاہور: مکتبہ عالیہ، 1988ء)، 210۔
- 2- ہاشمی، حمید اللہ، مختصر تاریخ زبان و ادب پنجابی، (راولپنڈی: مارشل پرنٹرز، 2009ء)، 582۔
- 3- سورۃ الحجرات: 4۔
- 4- سورۃ الحجرات: 1، 2، 3۔
- 5- شریف کنجہا، القرآن الکریم، (لاہور: پنجابی فاؤنڈیشن، س ن)، 293۔
- 6- سورۃ الحجرات: 9۔
- 7- القرآن الکریم ترجمہ: 294۔
- 8- سورۃ الحجرات: 10، 11، 12۔
- 9- القرآن الکریم ترجمہ: 294، 295۔
- 10- سورۃ الحجرات: 15۔
- 11- القرآن الکریم ترجمہ: 295۔

